

תוכן עניינים

2.....	מבוא
4.....	תשתית תיאורטית – מיליטריזם בישראל
8.....	הממשל הצבאי בישראל
12.....	השפעות הממשל הצבאי בישראל על האוכלוסייה הערבית
15.....	הדיון הממסדי והציבורי בעד ונגד הממשל הצבאי
21.....	סיום הממשל הצבאי
24.....	סיכום
26.....	ביבליוגרפיה

מבוא

חברה מיליטריסטית הינה חברה שבה מעורבות הצבא בתחומי החברה והממשל הינה גבוהה, כאשר ערכים, התנהגויות ונורמות שמקורם בצבא לעיתים קרובות מאומצים גם בחברה האזרחים. בחברה מיליטריסטית, הצבא נחשב לגוף קריטי בחברה ואנשי הצבא לוקחים חלק בניהול המדינה ועיצוב החלטות אזרחיות, מדיניות חוץ ולעיתים גם פנים מנהלים באמצעות תפיסות צבאיות כוחניות, התרבות המקומית מאמצת ערכים סמלים והתנהגויות מהצבא, והלך הרוח בחברה המיליטריסטית תמיד מוכן, חושב ומתכוון למלחמה (קימרלינג, 1993, עמ' 125-127, 131).

למשל, לאחר מלחמת העצמאות חיו בתוך שטח מדינת ישראל כ-160 אלף תושבים ערבים לצד 720 אלף תושבים יהודים. בשלב זה מדינת ישראל טרם הספיקה לפתח מערכת משפט, שלטון חוק וביטחון יציבים, ולכן המדינה אימצה במהרה את תקנות ההגנה שעת חירום 1945 שהתקיימו עוד בתקופת המנדט הבריטי. מדינת ישראל בחרה בין הייתר לאמץ מדיניות של ממשל צבאי - המותר לפי תקנות ההגנה שעת חירום, ולהחילו על הכפרים והערבים הערביות בכדי להתמודד טוב יותר עם אתגרי הביטחון שהתקיימו מצד האוכלוסייה הערבית (קורן וגוטמן, 2017: 104-106).

מערכת הביטחון במדינה והן פוליטיקאים סברו כי ישנה נחיצות רבה לקיום ממשל צבאי כלפי האוכלוסייה הערבית וזאת מתוך מניעים דמוגרפיים וביטחוניים בעיקר. למשל, החשש כי האוכלוסיות הערביות שגורשו/עזבו את בתיהם במהלך מלחמת העצמאות יבקשו לחזור לכפריהם שבעת אוכלוסיות יהודיות, כלומר הניסיון לשמור על רציפות טריטוריאלית יהודית. כמו כן עלתה הטענה כי הממשל הצבאי בישראל אפשר ליצור גבולות בטוחים מפני פלישה ערבית ממדינות שכנות (Degani, 2015: 87); מתוך כך בכדי לבטל את הריגול הערבי, הטרור, החבלה, לאפשר את יהוד המדינה, למנוע את השתלטות הערבים בחברה הישראלית ולדחוק את הערבים מחוץ לגבולות המדינה, הוחלט על ביצוע ממשל צבאי שיאפשר לפקח ולהגביל את ההתנהלות הנורמטיבית של האוכלוסייה הערבית בישראל (סמוחה, 1980: 12-13, 15).

כאשר בוחנים את הפעילות האמורה של הממשל הצבאי במסגרת חברה דמוקרטית, עולה הטענה כי מדינה דמוקרטית (באשר היא) לעיתים נדרשת להפעיל סמכויות דרקוניות בכדי להבטיח את ביטחון האזרח במצבי חירום לאומי. למשל למנוע הפצת מידע שעשוי לשרת את האויב, למנוע תנועה לאזורי ביטחון רגישים, או למנוע תנועת אזרחים שעשויים לפגוע בביטחון המדינה והסדר הציבורי. המשטר הדמוקרטי מכיר בצרכי הביטחון ולעיתים מאשר להגביל את זכויות אזרח הנובעות מתוך השלטון הדמוקרטי כמו חירות, חופש תנועה וחופש ביטוי. אולם הגבלה זאת תמיד תהיה בהתאם לאופי האתגר הביטחוני והציפיה של החברה הדמוקרטית כי הגבלות אלו לא ימשכו לאין קץ ולא מעבר לצרכים הביטחוניים. אף על פי כן, נידמה כי בישראל צרכים ביטחוניים היו תמיד חזקים יותר מאשר עקרונות השלטון הדמוקרטי, טובת ביטחון הכלל תמיד הייתה חזקה על-פני חירות הפרט וסמכויות החירום בישראל לעיתים קרובות פגעו בעקרונות הדמוקרטיים, מתוך מניעים של צרכי ביטחון בלתי קוהרנטיים (ברכה, 2005: 71-74).

חרף הצרכים הביטחוניים והן הרצון לייהד את המדינה ולמנוע את חזרתם של האוכלוסיות הערביות לישראל, זוהו גם ביקורות רבות כנגד הממשל הצבאי שהופעל על האוכלוסייה הערבית במדינה. גורמים פוליטיים, דתיים ואפילו צבאיים סברו כי המטרה המרכזית של ישראל היא להתמודד מול אימים מחוצה לה, בעוד שהממשל הצבאי יצר תופעות שנויות במחלוקת כדוגמת גירוש אזרחים, עקירת כפרים, הטלת עונשים קולקטיביים על פשעים של יחידים ודיכוי והשפלה של האוכלוסייה הערבית – שחלקה כלל לא הביעה עוינות נגד ישראל. ייתר על כן, כבר בשנת 1951 טען שירות הביטחון הכללי (השב"כ) שלא נשקפת סכנה ממשית לישראל מצד האוכלוסייה הערבית. בעקבות הלחץ הציבורי הוקמה ועדת רטנר בשנת 1955 בכדי שתבחן את האפשרות לביטול הממשל הצבאי. אולם דו"ח הוועדה המליץ להמשיך בקיום הממשל הצבאי מפאת צרכים ביטחוניים והצורך לפקח בקפדנות על גבולות המדינה (קמפ, 1999: 335-337).

כשנה לאחר פרסום דו"ח ועדת רטנר, התרחש טבח בכפר קאסם שהוביל למותם של 47 אזרחים בידי שוטרי משמר הגבול, וזאת מפאת שתושבי הכפר הפרו לכאורה את פקודת העוצר – שאותו בכלל לא הכירו. אירוע הטבח עורר סלידה וזעם רב בישראל על האכזריות של הממשל הצבאי וכתוצאה מכך התגברו יותר ויותר קולות בעד ביטול הממשל הצבאי שמחק כל פיסת מוסר בחברה הישראלית והוביל להשפלה, דיכוי ורצח של החברה הערבית על-ידי יהודים (קורן וגוטמן, 2017: 109; רוזנטל, 2001: 95, 98). ככל שנמשך הממשל הצבאי, החיים בכפרים הערביים הוצגו בעיקר כסוג של גטאות שבהם המדינה מצליחה לפקח ולעקוב בקפדנות אחר אזרחיה.

תשתית תיאורטית – מיליטריזם בישראל

הפרק יתאר את הגישה המיליטריסטית ויצג עמדות שונות לגבי אופייה המיליטריסטי של ישראל, והאם בכלל המערכת הצבאית השפיעה במידה רבה על התנהלות המדינה והחברה בין השנים 1948-1966. פרק זה יאפשר להבין מאוחר יותר את הסיבות שבגינן ישראל בחרה בהטלת ממשל צבאי על האוכלוסייה הערבית ולא בהכרח לנסות לשלב אותם במדינה, חרף העמדות של השב"כ כי החברה הערבית-ישראלית איננה מהווה סיכון למדינת ישראל.

מיליטריזם הינה גישה לפיה הצבא משתלב באופן נרחב בחברה האזרחית. בתהליך זה ערכים, נורמות, עמדות והתנהגויות המתקיימות בצבא חודרות גם לתוך החברה האזרחית. אנשי צבא משתלבים ומשפיעים במסגרת החברה האזרחית והם בעלי כוח על החלטות הממשל והאזרחים במדינה. במסגרת המיליטריזם ניתן לזהות שלושה סוגים שונים של מיליטריזם שכל אחד בפני עצמו יכול לאפיין את המדינה כמיליטריסטית. הסוג הראשון של מיליטריזם הוא מיליטריזם כוחני. במצב זה קיים במדינה שלטון צבאי ישיר או עקיף – בין אם הגנרלים שולטים בממשל עוד במסגרת תפקידם הצבאי או בין אם הם נמצאים בכיסוי אזרחי, אך הם עדיין שולטים על התנהלות הממשל. מפקדי הצבא הם מקבלי ההחלטות והם אלה שקובעים את הפעילות במדינה וסדר היום בה. במצב זה הממשל ששלט על ידי אנשי הצבא, מקצה משאבים עצומים למערכת הצבאית או לחברים המזוהים עם מערכת זו, ולרוב הממשל ימצא פתרונות כוחניים לבעיות שונות במסגרת מדיניות החוץ והפנים ותמיד תהיה תחושה כי המדינה מצויה בסכנת קיום – דבר המחייב להכין באופן קבוע את הצבא למלחמה (קימרלינג, 1993, עמ' 125-126).

הסוג השני של מיליטריזם הינו תרבותי. בגישה זו הצבא איננו בהכרח שולט בתהליך קבלת ההחלטות במדינה, אך הוא מהווה רכיב חשוב ומרכזי בהווה של המדינה ואורח החיים בה. הצבא מעצב את זהות הקולקטיב במדינה והוא לוקח חלק בחינוך, תרבות ופעילויות אזרחיות במדינה כמו תנועות נוער, טקסים חינוכיים ולאומיים, אירועי זמר ותרבות אחרים והוא מצליח לעורר רוח פטריוטית צבאית במדינה. המלחמה, במיליטריזם התרבותי, מושרשת עמוק בחברה במסגרת התעשייה, טכנולוגיה, מדע ותחומים אחרים שפועלים לטובת הגשמת האינטרסים הצבאיים (קימרלינג, 1993, ע' 127).

הסוג השלישי של מיליטריזם הינו קוגניטיבי/אזרחי. מיליטריזם קוגניטיבי מדגיש כי החברה חיה ומתכוננת למלחמה, ובתפיסה חברתית המלחמה הינו דבר טבעי. כתוצאה מכך השיקולים הצבאיים, הביטחון הלאומי, והמוכנות למלחמה תמיד יתפסו מקום מרכזי בשיקולים הפוליטיים, הכלכליים והאידיאולוגיים. השיקולים הצבאיים יקבלו עדיפות על פני כל שיקול אחר – למשל שיקול חברתי, בריאותי או כלכלי. תפיסת הביטחון הלאומי והמוכנות למלחמה יהווה משקל חזק על פני כל סוגייה אחרת והדבר לעיתים יחייב פשרות וויתורים של עניינים אחרים לטובת השיקולים הצבאיים. למשל הפחתה בתקציב הבריאות, החינוך או התחבורה לטובת צרכי ביטחון לאומי. מספיק כי רק סוג אחד של שלושת סוגי המיליטריזם יתקיים במדינה בכדי להחשיב את המדינה והחברה בה למיליטריסטית (קימרלינג, 1993, ע' 129).

לאחר הקמת מדינת ישראל, ההנהגה הישראלית החלה לאמץ דפוסי מיליטריזם במסגרת ניהול המדינה. האידיאולוגיה הישראלית באותה העת הייתה לאמץ פתרונות צבאיים לבעיות לאומיות – כמו התמודדות עם ערביי ישראל או מדיניות החוץ ובעיקר מול המדינות השכנות לישראל. התוצאה הייתה כי פתרון לבעיית הפליטים הפלסטינים שנוצרה בעקבות מלחמת העצמאות היה פתרון צבאי – אי-החזרת הפליטים לישראל מהחשש כי הדבר יערער את האיזון הדמוגרפי היהודי ויסכן גם בהיבט ביטחוני את האוכלוסייה היהודית. אי-החזרת הפליטים לישראל, מנעה כל דיון חברתי וסוציולוגי האם ניתן להקים מדינה דו-לאומית או מדינה יהודית עם לאום ערבי קטן במדינה. אי-החזרת הפליטים לישראל אפשרה ביטול השיח